

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.6.60>

УДК 336.226.12

Ю. І. Грудзевич,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9497-1945>

О. В. Скорук,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2790-5681>

ГАРМОНІЗАЦІЯ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Y. Grudzevych,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Taxation, Lesya Ukrainka Volyn National University*

O. Skoruk,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Accounting and Taxation, Lesya Ukrainka Volyn National University*

HARMONIZATION OF CUSTOMS AND TAX CONTROL IN THE FIELD OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

У статті досліджено проблематику гармонізації між митним адмініструванням та податковою юрисдикцією у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що набуває особливої актуальності в умовах багатофакторної фіскальної фрагментації та динамічної трансформації регуляторного середовища України. Визначено основні диспропорції між нормативно-методологічними підходами митних і податкових органів у частині обліку, оцінки вартості товарів, процедур перевірки та адміністрування податкових зобов'язань, що супроводжують зовнішньоторговельні операції. Обґрунтовано парадигму інтегративної уніфікації як концептуальну основу подолання інституційної розмежованості між митною та податковою системами. Сформовано модель гармонізованого фіскального супроводу ЗЕД, засновану на синхронізації цифрових протоколів обміну інформацією та крос-функціональній стандартизації митно-податкового контролю. Запропоновано науково-практичні напрями трансформації взаємодії між митною та податковою юрисдикціями як інструменту зміцнення фіскальної ефективності в експортно-імпортній сфері.

The purpose of the article is to study the features of the integrative unification of customs administration and tax jurisdiction in the field of foreign economic activity by identifying systemic dysfunctions and forming mechanisms for their synchronized fiscal coordination. The methodological basis of the study is a set of complementary approaches: system-structural - to identify the dichotomous interaction between the customs and tax subsystems; institutional - to analyze the regulatory boundaries of jurisdictions; functional-analytical - to study the integrative unification of fiscal support for foreign economic activity. Methods of comparative analysis, logical-semantic classification, abstraction and generalization were applied in order to form a unified model of synchronized fiscalization of foreign economic activity in the context of digitalization of accounting and control procedures. The article examines the issue of

harmonization between customs administration and tax jurisdiction in the field of foreign economic activity, which is becoming particularly relevant in the context of multifactor fiscal fragmentation and dynamic transformation of the regulatory environment of Ukraine. The main disparities between the regulatory and methodological approaches of customs and tax authorities in terms of accounting, valuation of goods, procedures for verification and administration of tax obligations accompanying foreign trade transactions are identified. The paradigm of integrative unification is substantiated as a conceptual basis for overcoming the institutional separation between the customs and tax systems. A model of harmonized fiscal support of foreign economic activity is formed, based on the synchronization of digital information exchange protocols and cross-functional standardization of customs and tax control. Scientific and practical directions for the transformation of interaction between customs and tax jurisdictions as a tool for strengthening fiscal efficiency in the export-import sector are proposed.

Ключові слова: *митне адміністрування, податкова юрисдикція, зовнішньоекономічна діяльність, фіскальна уніфікація, інтегративна модель, цифрова гармонізація.*

Keywords: *customs administration, tax jurisdiction, foreign economic activity, fiscal unification, integrative model, digital harmonization.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблематика функціонального розмежування між митним адмініструванням та податковою юрисдикцією у сфері зовнішньоекономічної діяльності постає як критичний дискурс сучасної фіскальної політики, детермінований як концептуальною гетерогенністю нормативно-правового середовища, так і інституційною фрагментацією механізмів фіскального супроводу. У межах дихотомічної архітектоніки регуляторної взаємодії простежується відсутність інтегрованих засад міжвідомчої координації, що призводить до формування

суперечливої парадигми багаторівневої фіскальної відповідальності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Домінування автономних процедур адміністрування з боку митних і податкових органів зумовлює високий ступінь операційної дубльованості, нормативну конфліктогенність та інтерпретаційні колізії щодо ідентифікації податкових баз, обліку митної вартості, класифікації товарів, методів контролю ризиків тощо. Це створює дисперсну структуру фіскального нагляду, котра ускладнює комплаєнс-процедури та провокує дисбаланси в управлінні фіскальними потоками на мікро- та макrorівнях. Особливої гостроти дана проблема набуває в умовах цифрової трансформації механізмів державного регулювання, коли інституційна інерційність та інфраструктурна несумісність фіскальних систем створюють бар'єри для імплементації єдиних стандартів інформаційного обміну, процедур ризик-менеджменту та механізмів динамічного контролінгу. Відтак, відсутність синхронізованої моделі фіскальної уніфікації унеможлиблює ефективне функціонування механізмів прозорості та підзвітності транскордонної економічної активності.

Таким чином, наявна системна дихотомія між митним і податковим виміром фіскального регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності постає як ключовий вектор інституційної невідповідності, що потребує перегляду парадигмальних основ державного фіскального управління на засадах інтегративної уніфікації та функціонально-аналітичної синергії між контролюючими юрисдикціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях сучасних дослідників простежується тенденція до концептуалізації обліково-контрольної парадигми зовнішньоекономічної діяльності як складного багаторівневого феномену, який перебуває в полі перехресного впливу фіскальних, інституційних та правових механізмів. Зокрема, С. С. Лагутін [1; 2] обґрунтовує еволюційні зміщення у системі обліку й контролю ЗЕД, виокремлюючи дисбаланси між митною вартістю, податковими зобов'язаннями та механізмами валютного нагляду, які формують

мультидисциплінарний виклик для гармонізації процедур фіскального адміністрування. Його дослідження ілюструють структурну розірваність між суб'єктами контролю, що детермінує необхідність інтегративного підходу до уніфікації регуляторних впливів.

Натомість у науковому дискурсі Т. М. Мельник [3] увага акцентується на тінізаційних ефектах неузгодженості фіскальних інструментів у зовнішньоекономічному секторі. Підкреслюється, що фрагментарність контролю та податкова індиферентність між митною та податковою сферами стимулюють нелегальні трансакції та підривають системну прозорість фіскальної політики.

Крім того, у дослідженні Ю. С. Серпенінової [4] увага фокусується на дихотомії між фіскальною оптимізацією та податковою відповідальністю, що розгортається в умовах трансформації глобального торговельного середовища. Авторка визначила напрями інституціоналізації податкового арбітражу в контексті слабкої координації між митними процедурами та податковим контролем.

З іншого боку Н. Г. Синютка [5] у своїй праці виділила фіскальні дисфункції електронного адміністрування, зокрема ПДВ, вказуючи на недосконалість цифрової інтеграції між податковими та митними реєстрами. Така дисфункціональність не лише ускладнює прозорість податкової звітності, але й виводить на поверхню необхідність цифрової уніфікації контрольних процедур. Варто також звернути увагу на позицію О. І. Ступницького [6], який актуалізує проблематику регуляторних перешкод, пов'язаних з потенційною лібералізацією режимів ЗЕД, що, у свою чергу, загострює питання розмежування юрисдикцій та формує контроверсійне поле для фіскального експериментування.

Окремо варто відзначити дослідження П. Б. Юр'євої [7], яка сформулювала концептуальні підходи до розуміння особливостей оподаткування ЗЕД, підкреслюючи амбівалентність між податковим тиском і

стимулюванням експортно-орієнтованої активності, що актуалізує пошук збалансованої моделі фіскальної регуляторики.

Загалом наявні напрацювання у даній сфері засвідчують, що наукова думка концентрується переважно на фрагментарних аспектах митного або податкового адміністрування, тоді як проблема їхньої системної дихотомії та можливостей інтегративної уніфікації залишається недостатньо опрацьованою. Це формує необхідність формування консолідованого підходу до побудови уніфікованої моделі фіскального супроводу зовнішньоекономічної діяльності, орієнтованої на інституційне узгодження та аналітичну фіскалізацію експортно-імпортних процесів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження особливостей інтегративної уніфікації митного адміністрування та податкової юрисдикції у сфері зовнішньоекономічної діяльності шляхом виявлення системних дисфункцій і формування механізмів їх синхронізованого фіскального узгодження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системна неузгодженість, що існує наразі між митним адмініструванням та податковою юрисдикцією у сфері зовнішньоекономічної діяльності в Україні проявляється як інституційно-організаційна та регуляторно-функціональна дивергенція, котра унеможливорює формування єдиної когерентної фіскальної моделі супроводу транскордонних операцій. У сучасних умовах простежується паралельне, але не скоординоване існування двох автономних контурів контролю – митного та податкового, кожен із яких базується на відмінних методологічних принципах, критерійно-нормативних засадах та інформаційно-обчислювальних алгоритмах [6].

Дана проблематика супроводжується мультивекторністю ідентифікації об'єктів оподаткування та варіативністю трактування митної вартості, що створює фіскальні викривлення і аналітичні розриви у звітності. У межах податкової юрисдикції превалює концепт облікової акумуляції доходів та непрямого оподаткування, в той час як митна система оперує категоріями

транзакційного нагляду, тарифної кодифікації та процедурного контролю за фактичним переміщенням товарів. Загалом можна стверджувати, що відсутність інтегрованої цифрової інтероперабельності та взаємно синхронізованого протоколу адміністрування призводить до дублювання процедур, неоднозначності інтерпретацій фіскальних зобов'язань і зростання транзакційних витрат суб'єктів ЗЕД [4]. Таким чином, системна дихотомія є проявом глибинної неузгодженості між елементами національного фіскального механізму, що гальмує ефективність контролю та вимагає формування парадигми інтегративної уніфікації як інструменту подолання інституційної інверсії.

Наразі основні диспропорції між нормативно-методологічними підходами митних і податкових органів полягають у наявності сутнісно відмінних підходів до ідентифікації, кваліфікації та оцінювання об'єктів фіскального впливу у зовнішньоекономічній діяльності. Зокрема, митне адміністрування оперує категоріями тарифної класифікації, митної вартості та країни походження товару, що формуються на основі формально-юридичних ознак переміщення через митний кордон. Водночас податкова юрисдикція ґрунтується на концептуальних засадах економічної вигоди, принципах резидентності, облікової періодизації та непрямого оподаткування.

Відповідно, наявна фрагментація нормативних основ спричиняє розбіжності в методології ризик-аналізу, оцінці баз оподаткування, процедурах документального супроводу та обчисленні зобов'язань. Відсутність єдиних критеріїв уніфікації фіскальних даних і розбалансованість електронних реєстрів призводять до підвищеного комплаєнс-навантаження та регуляторного дублювання [1]. Це унеможливорює створення інтегративної фіскальної моделі, здатної забезпечити системну конвергенцію між митними процедурами і податковим адмініструванням у межах єдиної юрисдикційної логіки (табл. 1).

Таблиця 1. Диспропорції між митними та податковими підходами у сфері ЗЕД

Сфера фіскального адміністрування	Митний підхід	Податковий підхід
Облік	Товарно-орієнтований облік із прив'язкою до митних декларацій	Фінансово-орієнтований облік із домінуванням бухгалтерської документації
Оцінка вартості товарів	Застосування митної вартості з опорою на інвойси та комерційні умови	Визначення звичайної ринкової ціни з акцентом на трансфертне ціноутворення
Процедури перевірки	Фізична перевірка товару, документальний митний контроль	Аналітичні перевірки на основі фінансової звітності та податкової декларації
Податкові зобов'язання	Формуються на етапі ввезення товару, фіксуються митницею	Формуються за результатами фінансово-господарської діяльності підприємства
Ризик-аналіз	Побудова на основі товарних та логістичних індикаторів	Орієнтація на фінансово-економічні показники та моделі ухилення
Інформаційне забезпечення	Митні реєстри та бази даних транзакцій	Податкові електронні сервіси та звітні системи підприємств
Юрисдикційний підхід	Формально-правовий контроль митного кордону	Інтерпретаційно-економічний контроль резидентності та облікових даних

Джерело: побудовано автором на основі [1; 4]

Як бачимо, аналіз системних диспропорцій між митним та податковим адмініструванням у контексті зовнішньоекономічної діяльності виявляє глибоку регуляторну несумісність у ключових функціональних площинах: від методології обліку до механізмів оцінки вартості та алгоритмів формування податкових зобов'язань. Відсутність уніфікованих підходів до трактування господарських транзакцій, паралельне функціонування електронних систем та відмінності в ризик-орієнтованих індикаторах унеможливлюють формування цілісної фіскальної моделі, орієнтованої на прозорість і контрольованість зовнішньоекономічних процесів [3]. Такий структурний розрив між митною та податковою юрисдикціями потребує негайного перегляду у сторону гармонізації цифрових інфраструктур та уніфікації аналітичних протоколів як необхідної передумови інтегративної уніфікації фіскального середовища України.

Таким чином, парадигма інтегративної уніфікації у контексті фіскального супроводу зовнішньоекономічної діяльності постає як концептуальна рамка, орієнтована на подолання інституційної розмежованості між митною та податковою системами шляхом формування синхронізованого багаторівневого механізму регуляторної взаємодії. Її методологічна сутність полягає у трансформації дихотомічної архітектоніки фіскального контролю в єдину когерентну систему, яка б забезпечувала взаємоузгодженість облікових, аналітичних і контрольних процедур на основі спільних категоріальних засад та консолідованого управлінського інтерфейсу.

Інтегративна уніфікація передбачає перехід від фрагментарної юрисдикційної автономії до системної функціональної комплементарності, в межах якої митне адміністрування та податкова юрисдикція утворюють взаємопов'язане інституційне середовище із спільним ризик-орієнтованим контуром та стандартизованими інформаційними масивами. Ключовим елементом даної парадигми є цифрова інтероперабельність – здатність інформаційних систем митної та податкової служб функціонувати в уніфікованому логістично-аналітичному режимі з мінімізацією дублювання даних та виключенням регуляторних конфліктів [7]. При цьому теоретична конструкція уніфікації спирається на принципи правової симетрії та інституціональної взаємозалежності, що дозволяє досягнути ефекту мультиплікативної фіскальної ефективності за рахунок скоординованої реалізації облікових і наглядових функцій. Таким чином, парадигма інтегративної уніфікації не лише відповідає запитам динамічного зовнішньоекономічного середовища, але й слугує інфраструктурною основою для трансформації фіскального управління в контексті національної економічної безпеки України.

Варто зазначити, що необхідність гармонізованого фіскального супроводу зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств в умовах воєнного стану зумовлюється потребою у стабілізації експортно-

імпортової логістики та забезпеченні безперервності транскордонних фінансових потоків у межах фіскального контексту надзвичайної економіки [5]. У ситуації глибокої деструкції інституціонального середовища та високої волатильності зовнішньоторговельних каналів гармонізований фіскальний супровід постає як механізм системного узгодження податкових і митних режимів задля зниження адміністративного навантаження та оптимізації адаптивних стратегій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Інституційна фрагментація митного та податкового контролю, яка допускається в умовах мирного розвитку, перетворюється на деструктивний фактор у період надзвичайних викликів, оскільки порушує єдність управлінської логіки, ускладнює процедури експортно-орієнтованого комплаєнсу та гальмує оперативність ресурсного переміщення. Гармонізація фіскального супроводу забезпечує створення синхронізованої інституційної архітектури, в межах якої податкові та митні інструменти функціонують як єдиний цифрово-аналітичний комплекс, здатний до мобільного реагування на екзогенні турбулентності [2]. Водночас уніфікація механізмів фіскального контролю в умовах війни є критично важливою передумовою для формування прогнозованого регуляторного середовища, здатного забезпечити підприємствам можливість стратегічного маневрування, підтримку контрактної стабільності та узгодженість фіскальної поведінки з вимогами транснаціональної економічної інтеграції.

Таким чином, найбільш ефективним виходом із поточної ситуації на наш погляд є формування специфічної моделі гармонізованого фіскального супроводу зовнішньоекономічної діяльності. При цьому така модель повинна базуватися на синхронізації цифрових протоколів обміну інформацією та крос-функціональній стандартизації митно-податкового контролю (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальна модель гармонізованого фіскального супроводу зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: розроблено автором

Зазначимо, що запропонована модель формує концептуальну основу для створення інтегрованого інституційного простору між митною та податковою системами на основі функціональної симетрії та процедурної синхронізації. Її складові репрезентують цілісний архітектонічний каркас, у межах якого забезпечується багатофункціональна взаємодія між інформаційними системами, ризик-орієнтованими механізмами та обліково-аналітичними процедурами. Формування уніфікованих цифрових протоколів, злагоджена координація міжвідомчих дій, нормативна стандартизація та стратегічна інституціоналізація створюють передумови для трансформації фіскального управління з ієрархічно-фрагментованої моделі в адаптивну, когерентну систему, здатну до гнучкого реагування на виклики глобалізованого торговельного середовища. Такий підхід забезпечує не лише прозорість і ефективність фіскального контролю, але й підвищує конкурентоспроможність суб'єктів ЗЕД в умовах воєнної та посткризової перебудови економіки України.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Таким чином, приходимо до висновку, що науково-практичні напрями трансформації взаємодії між митною та податковою юрисдикціями повинні бути спрямовані на формування єдиного синергетичного середовища, здатного забезпечити системну когерентність фіскального супроводу зовнішньоекономічної діяльності. При цьому у пріоритеті повинно бути запровадження комплексної інституціоналізації міжвідомчої взаємодії з опорою на принципи цифрової симетрії та нормативної уніфікації. Необхідною передумовою для цього є створення спільної цифрової інфраструктури фіскального моніторингу з адаптивним механізмом розподілу повноважень і протоколами крос-юрисдикційної аналітики. Особливу увагу слід також приділити впровадженню гнучких регламентів спільного адміністрування, здатних нейтралізувати ефекти дублювання контролю та інституційної фрагментації. Відповідно, перехід до інтегрованого фіскального середовища повинен супроводжуватись процедурною стандартизацією облікових форматів і семантичним узгодженням ключових показників податкової ефективності. Така трансформація здатна реально підвищити фіскальну ефективність експортно-імпоротної діяльності через скорочення транзакційних витрат, мінімізацію регуляторних розривів і посилення наглядового потенціалу держави.

Література

1. Лагутін С. С. Концепція обліку і контролю зовнішньоекономічної діяльності: еволюційний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2024. №53. С. 40–46.
2. Лагутін С. С. Стан зовнішньоекономічної діяльності в Україні: обліковий аспект. *Підприємництво і торгівля*. 2024. №42. С. 46–54.
3. Мельник Т. М., Вишинська Т. Л. Протидія тінізації у зовнішньоекономічному секторі України. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. №5. С. 95–107.

4. Серпенінова Ю. С., Побожій А. С. Податкова оптимізація зовнішньоекономічної діяльності. *Фінансовий простір*. 2021. №3(43). С. 116–125.
5. Синютка Н. Г., Крисовата К. В. Фіскальна дисфункція електронного адміністрування ПДВ в Україні. *Світ фінансів*. 2019. №4(61). С. 23–36.
6. Ступницький О. І. Можливість і доцільність створення офшорних зон в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. №105(2). С. 136–147.
7. Юр'єва П. Б., Микитенко Т. В. Зовнішньоекономічна діяльність та особливості її оподаткування: теоретичні аспекти. *Економіка та суспільство*. 2022. №38.

References

1. Lagutin, S.S. (2024), “The concept of accounting and control of foreign economic activity: an evolutionary aspect”, *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, Vol. 53, pp. 40-46.
2. Lagutin, S.S. (2024), “State of foreign economic activity in Ukraine: accounting aspect”, *Pidpryemnytstvo I torgivlia*, vol. 42, pp. 46-54.
3. Melnyk, T.M. and Vyshynska, T.L. (2013), “Counteraction to shadowing in the foreign economic sector of Ukraine”, *Aktualni problem ekonomiky*, vol. 5, pp. 95-107.
4. Serpeninova, Iu.S. and Pobozhiy, A.S. (2021), “Tax optimization of foreign economic activity”, *Finansovyi prostir*, vol. 3(43), pp. 116-125.
5. Syniutka, N.H. and Krysovata, K.V. (2019), “Fiscal Dysfunction of VAT Electronic Administration in Ukraine”, *Svit finansiv*, vol. 4(61), pp. 23-36.
6. Stupnytskyi, O.I. (2012), “The possibility and feasibility of creating offshore zones in Ukraine”, *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vol. 105 (2), pp. 136-147.
7. Iurieva, P.B. and Mykytenko, T.V. (2022). “Foreign economic activity and features of its taxation: theoretical aspects”, *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 58.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2025 р.